

SOPHIE DE SMET

***Indie door de lens van koningin Elisabeth.
Beeldverslag van een bijzondere reis***

Leuven, Davidsfonds Uitgeverij, 2011, 216 p.

In onze vaderlandse geschiedschrijving is koningin Elisabeth het onderwerp van talloze boeken. Van de heroïsering van Elisabeth als koningin-verpleegster in de Eerste Wereldoorlog, over biografieën die vooral bewondering voor de koningin uitdragen, tot een koele wetenschappelijke analyse met een lapidaire titel...¹. Historici van allerlei pluimage hebben zich gebogen over het leven van een tot de verbeelding sprekende vorstin. In de tijdspanne van bijna een eeuw is een hele bibliotheek tot stand gekomen, waarin Elisabeth steevast wordt geportretteerd als een eigenzinnige vrouw met een grote culturele belangstelling. Door haar onconventionele opvoeding, vooral onder invloed van haar vader, ontwikkelde ze al van jongsaf aan een grote belangstelling voor niet-Europese culturen.

Het is bekend dat Elisabeth en Albert grote reizen hebben gemaakt, die in de biografieën vaak uitgebreid worden gedocumenteerd. In het collectieve geheugen van het oudere publiek zijn de reizen die Elisabeth tijdens de Koude Oorlog naar het Oostblok maakte, nog bekend. Door die reizen werd de krasse tachtigplusser bekend als de "rode koningin". Door mateloos pacifisme gedreven, reikte ze de hand aan communistische despoten. Tijdens grote reizen en staatsbezoeken werden Albert en Elisabeth na de Eerste Wereldoorlog ontvangen als helden van *Poor Little Belgium*, dat door het barbaarse Duitsland onder de voet was gelopen. Onder die vele reizen

maakt de lange reis naar Indië van 1925 echter een bijzondere plaats in, omdat ze was gemotiveerd door de grote culturele en wereldbeschouwelijke interesse van Elisabeth voor dat land. Dit maakt tevens van de studie, die Sophie De Smet aan de reis wijdt, een bijzonder boek.

Meer nog dan een uitgebreide biografie die alle levensfasen overschouwt, kan de focus op een bepaalde interesse, op een bepaald tijdsscharnier in een mensenleven, misschien een nog intensere blik, een dieper inzicht bieden in de geest en het wezen van een protagonist. De focus op Indië biedt dan ook een inzicht in Elisabeths persoonlijkheid die de reis ver overstijgt. Daarom ook dekt het boek een veel grotere lading en is de titel (beeldverslag, Indië door de lens) wellicht eerder door sluwe verkoopsargumenten van Davidsfonds Uitgeverij nv ingegeven. Het boek is een uitgave van de licentiaatsverhandeling van de auteur². De titel van die scriptie zegt al wat meer: "Een geschenk voor het leven". De reis kwam er na een uitnodiging van Lord Lytton, gouverneur van Bengalen en een bekende van Albert en Elisabeth. Albert maakte van de gelegenheid gebruik de reis voor Elisabeth te laten organiseren als een geschenk voor hun zilveren huwelijksjubileum. Niet alleen als eenmalige gebeurtenis, als geschenk was de reis een soort apotheose van de grote belangstelling die Elisabeth haar hele leven, van haar jeugd tot haar dood, voor de Indische cultuur heeft gekoesterd.

Bijzonder aan het boek is de persoonlijke motivatie van de auteur, die uit het voorwoord blijkt. Blijkbaar is ook zij gebeten door de

1. EVRARD RASKIN, *Elisabeth van België. Een ongewone koningin*, Antwerpen/Amsterdam, 2005.

2. Sophie De Smet, *Een geschenk voor het leven. De reis van Koning Albert en Koningin Elisabeth naar Indië in 1925*, KU Leuven, 2010.

passie voor Indië en is zelf op zoek gegaan naar de geheimen van de yogafilosofie. Die warme betrokkenheid voel je in bijna elke bladzijde. Alhoewel er bijna evenveel foto's als tekst is opgenomen, is het veel meer dan een fotoboek. Elisabeth was een verwoed fotografe die te pas en te onpas de omgeving en de omstaanders op de gevoelige plaat wilde vastleggen. Dat resulteert in vele snapshots, vaak geïmproviseerde beelden waarvan er tientallen in het boek zijn opgenomen, ze geven een ongedwongen blik op de reis. Beeldscherpte en manipulatie van lichtcontrasten waren in 1925 echter nog niet wat ze vandaag zijn, daardoor kan je enkel concluderen dat de tekst van Sophie De Smet interessanter is dan de foto's van de koningin.

Veel meer dan een louter verslag van de reis biedt het boek een breed cultuurhistorisch panorama van de interactie tussen West en Oost, tussen Europa en Indië sinds de oudheid. Veroveringsdrang, handelsbetrekkingen, oriëntalisme, koloniale overheersing etc, in de eerste hoofdstukken krijgt de lezer een grondige inleiding in de eeuwenlange relaties tussen het Avondland en het Morgenland.

Meer nog dan de geschiedenis van Indië zelf komt de verbeelding van Indië in de Europese cultuur aan bod. Niet voor niets was Indië midden negentiende eeuw het meest verbeelde land in het Westen. De auteur spaart geen moeite om die verbeelding grondig te bespreken aan de hand van het bekende werk *Orientalism* van Edward Said uit 1978 en de vele kritische tegenstemmen die dit spraakmakende boek heeft uitgelokt. Fascinatie voor de spirituele rijkdom ging trouwens ook gepaard met een Westers superioriteitsgevoel, dat door de auteur herhaaldelijk wordt aangekaart.

Verder is het boek evenwichtig gestructureerd en ingedeeld in drie grote perspectieven die de reis hebben bepaald : het klassieke (Hindoeïstische en Boeddhistische) Indië, het islamitische Indië van de Mogols en het Britse Indië als de parel aan de kroon. Bekende plaatsen, gebouwen en sites die werden bezocht worden ingebed in een boeiend verhaal over cultuur en religie. De stad Benares, de Ganges als heilige rivier van de Hindoes, het fort van Agra, de grotten van Ajanta... de fascinatie van Elisabeth wordt telkens in een breed cultureel en religieus kader geplaatst. Alles behalve dan met strikt katholieke oogkleppen beschouwde Elisabeth andere religies met een open blik. Haar bezoek aan een Hindoeklooster en interesse voor het werk van Swami Vivekananda getuigen hiervan. Nieuwsgierigheid en geestdrift zal Elisabeths belangstelling voor de Indische cultuur en religies tot in haar laatste dagen kenmerken.

Reizen in 1925 was iets anders dan reizen in de *Global Village* van vandaag. Aan de hand van vele pittige details vernemen dan ook heel wat over de praktische organisatie van de twee maanden durende tocht. Per boot, trein, auto of riskja,... de reis was allesbehalve een avontuurlijke trekking. Alles was op voorhand voorbereid, koning en koningin werden begeleid door maar liefst vierentwintig personen, van een lijfarts tot de Indische boy en kamermeisje, zodat het koninklijke paar op zijn wenken konden worden bediend.

Behalve de beschrijvingen van bezienswaardigheden zijn de ontmoetingen met Indische persoonlijkheden wellicht nog interessanter, te meer omdat ze Elisabeths eigenzinnige persoonlijkheid benadrukken.

Behalve de vanzelfsprekende contacten en plichtbezoeken aan de vertegenwoordigers van de Britse kolonisator waren er ontmoetingen met kunstenaars en schrijvers die de Britse overheersing bekampten. Tot een ontmoeting tussen Elisabeth en Gandhi is het niet gekomen, maar een andere figuur die naast Elisabeth als protagonist in het boek naar voren komt is de dichter en Nobelprijswinnaar Rabindranath Tagore. Tegen de zin van hun gastheer Lord Lytton had Elisabeth meerdere ontmoetingen met Tagore. Behalve zijn spirituele uitstraling moet ze daarbij ook gecharmeerd zijn geweest door zijn *“beau physique et voix captivante”*.

Verschillende Indische religieuze stromingen gingen op zoek naar wat verschillende wereldreligies verenigde. Dit impliceerde een sterke tendens tot pacifisme, de wereldbeschouwelijke attitude die bij Elisabeth haar wortels heeft in de belangstelling voor Indië en die in de reis zo duidelijk tot uiting komt. Ook andere van Elisabeths illustere correspondenten waren trouwens bevriend met Tagore, zoals Romain Rolland, Schweitzer of Einstein. Romain Rolland was een ware propagandist van het gedachtengoed van Tagore. Albert Schweitzer onderkende de grote invloed van de Indische cultuur op zijn ethiek. Albert Einstein heeft steeds volmondig ingestemd met Elisabeths pacifisme en verkondigde in volle koude oorlog radicale pacifistische standpunten.

Beschouwingen over religie, cultuur en wereldbeschouwing kunnen een historicus die op zoek gaat naar de zielerorselen van een koningin, soms voeren tot kwestieuze

hersenspinsels³. Het is een verdienste van dit boek dat de auteur zich niet heeft laten meeslepen in al te speculatieve veronderstellingen dienaangaande. De auteur eindigt met enkele bladzijden waarin geest en lichaam letterlijk worden verenigd in de yoga. Het belang dat Elisabeth tot in haar laatste levensjaren aan het beoefenen van yoga heeft gehecht, kan niet genoeg worden benadrukt. Misschien nog meer dan haar passie voor cultuur en muziek, belichaamt haar yogapraktijk het wezen van de koningin. In haar Indische yogaleraar Iyengar zal de band met Indië dan ook tot op haar oude dag bewaard blijven.

De paar manco's doen niets af van de waarde van dit boek. Zoals reeds vermeld doet de magere titel geen recht aan de rijkdom en de kracht van de inhoud. Voorts was een index praktisch geweest om de vele bekende personen en plaatsen snel terug te vinden.

Willem Erauw

3. Zie bv. WILLEM ERAUW, *Koningin Elisabeth. Over pacifisme, pantheïsme en de passie voor muziek*, Gent 1995.